

Лариса Бойко-Бойчук

СУСПІЛЬНІ РЕФОРМИ
ЯК КЕРОВАНІ СОЦІАЛЬНІ ІННОВАЦІЇ:
МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ МОДЕЛЮВАННЯ

У статті актуалізується питання проектування суспільних реформ як керованих соціальних інновацій, а також здійснюється спроба сформулювати структуру інтегральної моделі соціальної реформи як керованої соціальної інновації.

Larysa Bujko-Boychuk. Public reforms as manageable social innovations: methodological bases of modelling. In the article it is actualized an issue of designing of social reforms as driven social innovations, and it is made an attempt to form a structure of integrated model of social reform as driven social innovation.

Від моменту проголошення незалежності в Україні спостерігаються глибокі за своїм змістом і важливі для її майбутнього

соціальні реформи, які зачіпають інтереси всіх верств населення і формують усю конфігурацію соціальних відносин. Наукою доведена (холістичний погляд) й очевидна взаємопов'язаність усіх сфер суспільного життя, внаслідок чого зміни в одній сфері неодмінно корелюють із виникаючими наслідками в іншій. Не викликає також сумнівів і твердження про прямий зв'язок між якістю реформ і чіткістю уявлень їх проєктантів про моделі тієї чи іншої реформи.

Думається, надзвичайно складним завданням для дослідника може стати аналіз досвіду впровадження реформ в Україні. Значна кількість публікацій з цієї теми присвячена недолікам тієї чи іншої реформи (менше — методологічним помилкам, але більшою мірою — законодавчим вадам або опорі реформам тощо), як в офіційній пресі, так і у виданнях академічних інститутів і публікаціях відповідних спеціалізованих громадських організацій. Аналітики шукають корені причин невдач і роздумують над новими підходами до вивчення складного феномена реформ. Попри досвід реформ на порядку денному залишаються питання: як спроекувати ефективну реформу (тобто таку, у ході якої був би отриманий запланований результат), яким чином втілити задум авторів реформи, як впровадити відповідну суспільним запитам реформу, а отже — знизити суспільний опір реформі тощо.

У цьому контексті накопиченість суспільних проблем в Україні за роки незалежності є, на наш погляд, своєрідним індикатором методологічної недоопрацьованості та недостатності уваги, як до реформ окремих сфер суспільного життя, так, що особливо важливо, і до їх поєднання в інтегроване адекватне суспільним запитам ціле. Останнє актуалізує вивчення методологічних засад моделювання соціальних реформ як важливої умови їх ефективного здійснення.

У вітчизняних дослідженнях *проблема* вивчення феномена реформи як керованої соціальної інновації на сьогодні є новим поглядом. Серед робіт закордонних авторів зустрічаємо тільки поодинокі публікації з її вивчення: параграф з подібною назвою («реформа як інновація») у колективній монографії¹ і статтю І.Москальова, у якій автор виокремлює чотири типи соціальних інновацій та вказує на одну з них — державні реформи, що проводяться у суспільстві, — як на зовнішні щодо суспільства, цілеспрямовані (явні) інновації². У згаданому дослідженні автори визначають реформу як певну форму інновації, яка охоплює значимі параметри су-

спільства і стимулюється правлячою елітою³. Можливість реформи — це здатність укорінення відповідних цінностей, виникнення і поширення певних інновацій, їх стійкого закріплення⁴. На нашу думку, варто конкретизувати: реформу слід відносити не просто до інновацій загалом, а до керованих соціальних інновацій.

Разом з тим, реформа як система заходів, спрямованих на здійснення певних суспільних змін, передбачає впровадження нововведень, які, поширюючись, стають соціальними інноваціями (ними можуть бути і добре забуті норми, традиції тощо).

У наших попередніх дослідженнях ми виявили увагу й активну роботу вчених і практиків над змістом поняття «соціальна інновація», яке, на нашу думку, має на сьогодні три типи визначень, як: 1) ідей, стратегій, концептів, організацій, форм організацій; 2) процесу здійснення змін (впровадження нових рішень), триваючу соціальну зміну, нестандартних рішень соціальної проблеми, розвитку структур, принципів, практик; 3) здійснення змін у поведінці, преференціях людей, змін у процесах впливу на зміни, у регулюванні, політиці, організаційних структурах і практиках. Спільною для всіх трьох груп визначень ознакою соціальної інновації є її належність до реалізації соціальних потреб, на що вказують усі без винятку автори.

Актуальності темі впровадження соціальних інновацій надають проаналізовані нами окремі приклади проєктів з вивчення шляхів впровадження соціальних інновацій, присвячені: висвітленню соціальних інновацій у медіа (інноваційний журналізм), обміну досвідом (мережі соціальних інновацій), впровадженню соціальних технологій конструктивного спрямування (соціально-інженерний парк).

У поданій статті ми ставимо собі за *мету*, здійснивши перенесення методологічних наробок щодо соціальних інновацій на реформу як на суспільне явище, створити засади моделі реформи як керованої соціальної інновації.

Акцентуючи свою увагу на модельній складовій соціальної реформи як на важливому чиннику успіху в її здійсненні загалом, логічно стверджувати, що: модель реформи має бути наочною, зрозумілою у сприйнятті і зручною у користуванні; модель має відображати завершене уявлення реформаторів і формувати цілісне сприйняття у стейкхолдерів про заплановані у ході реформи зміни, іншими словами, формувати, так би мовити, спільність і цілісність,

як у зовнішньому, так і у внутрішньому поглядах на зміни; модель також має відображати сутність об'єкту реформування.

Спробуємо побудувати модель соціальної реформи як керованої соціальної інновації. Виходячи з розуміння про те, що будь-яка соціальна інновація приводить до змін у соціальній системі (і, як ми з'ясували раніше, пов'язана з реалізацією соціальних потреб), то аналіз цієї категорії слід здійснювати шляхом послідовного вивчення інших пов'язаних з нею категорій: спочатку «соціальна система», далі «зміни соціальної системи» і, завершуючи, «керована соціальна інновація». Як наслідок, майбутня модель керованої соціальної інновації має відображати поєднання трьох складових: моделі соціальної системи, де планують зміни; моделі самих змін; моделі керованого впровадження соціальних інновацій (що дає відповідь на питання: як, яким чином здійснюються заплановані зміни).

Очевидно, що найширшою з трьох категорій і визначальною для інших є категорія «модель соціальної системи», а отже, її теоретико-методологічні засади мають враховуватися під час створення як моделі змін соціальної системи, так і моделі керованого впровадження соціальної інновації, що дасть змогу забезпечити методологічну цілісність загальної інтегрованої моделі керованих соціальних інновацій. Відзначимо, що моделюванню соціальних процесів присвячували свої роботи Т.Парсонс (структурно-функціональний підхід), П.Бурд'є (теорія поля), Г.Хакен та І.Пригожин (синергетичний підхід), розробники теорії мереж тощо. Головним завданням дослідника, у такому разі, є вибір власної позиції, спираючись на наявні знання. Моделювання об'єкту (або вибір оптимальної моделі з існуючих) соціальної системи є найважливішим і визначальним кроком у ході проектування реформи. Разом з тим, вирішення такої дослідницької проблеми виходить за межі цієї статті і прямо залежить від конкретного завдання. Тут будемо виходити з того, що із моделлю соціальної системи ми визначилися (позначимо її умовно «А») й її засади будуть враховані під час моделювання змін соціальної системи і реформи як керованої соціальної інновації.

Другу модель-складову інтегрованої моделі керованої соціальної інновації — модель процесу змін в об'єкті управління (рис. 1) — можна представити переходом зі стану сьогодення (стан системи A_1) до запланованого проектантом стану у майбутньому (A_2), де перехід від стану A_1 до стану A_2 становить деяку зміну — назовемо

її дельтою (ΔA). Аналогічну модель тільки для інших — предметної сфери і завдання знаходимо серед літератури, присвяченої муніципальній тематиці, що має назву «простір муніципальної підготовки», де у трьохвимірному просторі виокремлені простори: 1) співорганізація міських програм, 2) робочі програми, що забезпечують становлення муніципального міста, 3) навчальний план підготовки⁵.

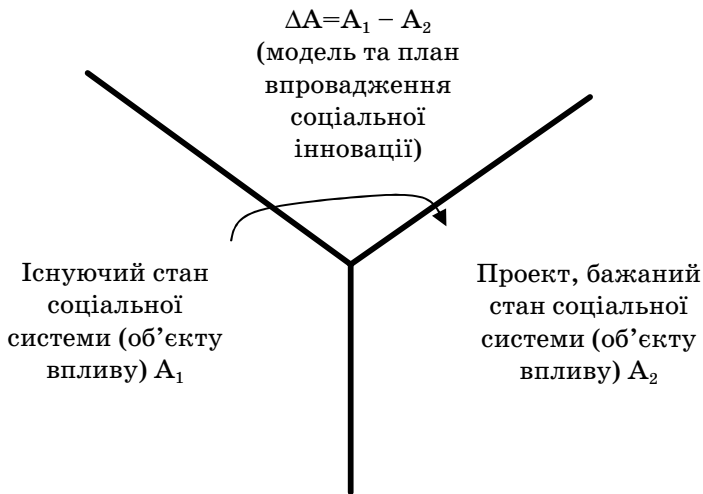

Рис. 1. Графічне представлення моделі процесу змін у соціальній системі

Необхідність і можливість моделювання ходу впровадження соціальних інновацій за допомогою трьох моделей опосередковано підтверджується тим, як різними авторами розглядаються соціальні інновації. Три вище наведені і виокремлені нами типи визначень соціальної інновації, думається, відображають різні компоненти процесу формування публічної політики, інакше, проектування соціальних змін (суб'єктом ж прийняття рішення не обов'язково виступатиме представник органів влади — це може бути представник політичної сили, що запроваджує нову виборчу технологію, або представник громадської організації, що вирішує певну суспільну проблему, тощо). Зокрема, нові ідеї, стратегії, концепти, форми організації будь-чого тощо мають відношення до світоглядної моделі або уявлення особи, що приймає рішення про здійснювані

в об’єкті управління соціальні зміни. Процес здійснення змін, впровадження нових ідей тощо стосується шляхів, механізмів реалізації рішення (як змінювати — наша третя модель). І, зрештою, предметом зміни в об’єкті управління як надскладній системі є поведінка людини (що змінювати — наша друга модель). На наш погляд, така диференціація на три групи визначень зумовлена концентрацією їх авторів на різних складових усього феномена суспільних змін.

Для побудови третьої складової інтегральної моделі — моделі процесу впровадження соціальної інновації — звернімося до схеми структурних характеристик елементарного акту діяльності, яку запропонував відомий історик науки і методолог В.Стюпін⁶ (рис. 2).

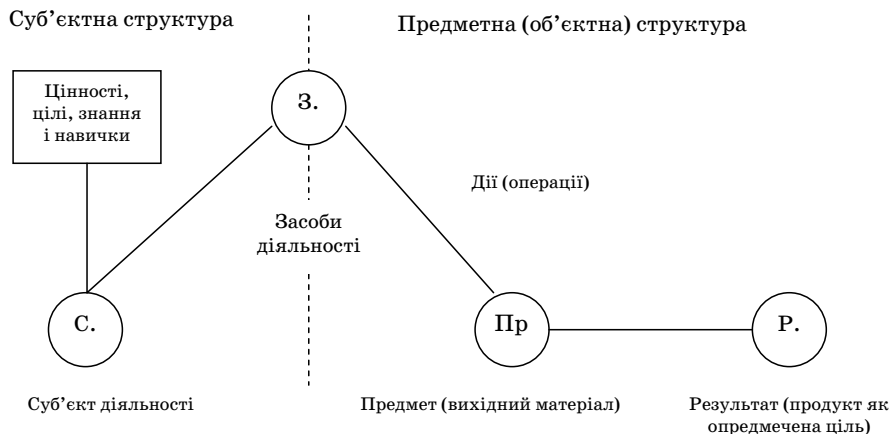

Рис. 2. Структурні характеристики елементарного акту діяльності

Діяльність може бути розглянута як складно організована мережа різних актів перетворення об’єктів, коли продукти однієї діяльності переходять в іншу і стають її компонентами⁷. Права частина наведеної схеми відображає предметну структуру діяльності — взаємодію засобів з предметом діяльності і перетворення його у продукт завдяки здійсненню певних операцій. Ліва частина представляє суб’єктну структуру, яка включає суб’єкта діяльності (з його цілями, цінностями, знаннями операцій і навичками), який здійснює доцільні дії і послуговується для цієї мети певними засобами діяльності. Засоби і дії можуть бути віднесені і до об’єктної, і до суб’єктної структур⁸.

Оскільки діяльність універсальна, функціями її предметів можуть виступати не тільки фрагменти природи, що перетворюються у практиці, але і люди, «властивості» яких змінюються під час їх включення у різні соціальні підсистеми, а також і самі ці підсистеми, які взаємодіють у межах суспільства як цілісного організму. Тоді у першому випадку ми маємо справу із «предметною стороною» зміни людиною природи, а в другому — «предметною стороною» практики, спрямованої на зміну соціальних об'єктів. Людина, з цієї точки зору, може виступати і як суб'єкт, і як об'єкт практичної дії⁹.

Далі автор твердить: оскільки в діяльності можуть перетворюватися різноманітні об'єкти — предмети природи, людина (і стан її свідомості), підсистеми суспільства, знакові об'єкти, що функціонують як феномени культури, тощо — постільки всі вони можуть стати предметами наукового дослідження¹⁰ (у нашому випадку — проектування реформи).

Проаналізуємо можливості наведеної моделі В.Стьопіна як складової інтегральної моделі реформи. Для цього слід сформулювати вимоги до поєднання складових такої моделі, крім наведених на початку статті вимог до моделі реформи в цілому, а саме: кожна складова інтегральної моделі має бути адекватною своєму функціональному місцю; сукупність складових повинна бути достатньою для моделювання всього об'єкта; складові інтегральної моделі мають бути пов'язані між собою.

У моделі В.Стьопіна, побудованій з метою відображення процесу наукового пізнання, предмет виокремлений з об'єкту пізнання, що об'єктивно віддзеркалює прийнятий у науці поділ на об'єкт і предмет дослідження. Натомість для завдання моделювання змін у соціальному об'єкті, на нашу думку, предмет не доцільно виносити поза контекст вивчення поведінки соціальної системи, аби уникнути спрощеного уявлення про перебіг соціальних процесів. Виділити і разом з тим не виокремити поза контекстом об'єкта можна таким позначенням $\text{Pr}(A)$, де «Pr» — позначає предмет, а «A» — об'єкт (про позначення об'єкта ішлося вище). Таким позначенням ми ще раз вказуємо на пов'язаність усіх безпосередньо складових інтегрованої моделі змін: як зміни в об'єкті (Δ_A), так і предмет зміни $\text{Pr}(A)$ прямо залежать від моделі об'єкта (що відображено однаковим використанням позначки «A»).

У ході проектування реформи «засобами діяльності» (на рис. 2 «Р») виступають механізми впливу суб'єкта реформи на об'єкт.

При цьому такі механізми прямо залежать від моделі змін, яку вони реалізують. Пов'язати модель механізму впливу і модель змін в інтегрованій моделі реформи як керованої соціальної інновації можливо через таке позначення $M(\Delta_A)$, де M — механізм впливу суб'єкта реформи на об'єкт.

Включеність же результату діяльності (на рис. 2 «Р») у зміни Δ_A (де майбутній стан A_2 і є фактично результатом впливу, а це означає, що $P = A_2 = A_1 - \Delta$) дозволяє нам прибрати елемент «Р» з рис. 2. Як наслідок, для завдань формування нашої інтегральної моделі реформи як соціальної інновації модель наукової діяльності В.Стьопіна може бути трансформована, що відображено рис. 3.

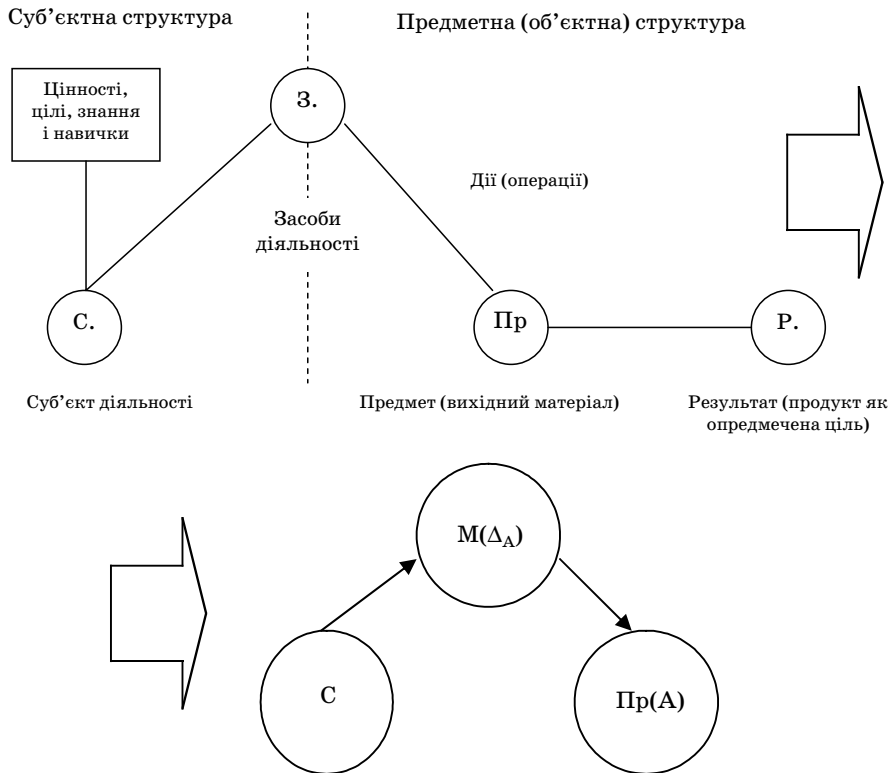

Рис. 3. Логіка трансформації моделі наукової діяльності В.Стьопіна в інтегральну модель реформи як соціальної інновації

Отже, об'єднавши всі схеми, отримуємо інтегральну модель соціальних реформ, яку зображено на рис. 4.

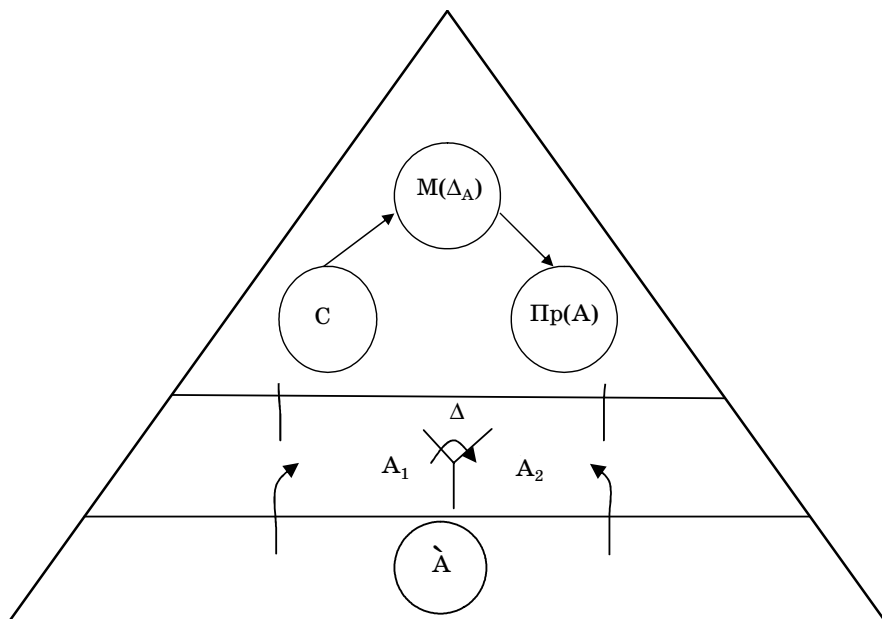

Рис. 4. Компоненти інтегральної моделі соціальної реформи як керованої соціальної інновації

На рис 4 $M(\Delta_A)$ — узагальнена модель механізму змін, C — суб'єкт змін, $Пр(A)$ — предмет змін у соціальній системі, A_1 — початковий (сьогоднішній) стан системи (об'єкта змін), A_2 — кінцевий (майбутній) запланований стан системи (об'єкта змін), Δ_A — зміни як різниця станів об'єкта змін A_1 та A_2 , A — модель соціальної системи, яка є об'єктом реформування.

Висновки:

1. Викладений матеріал являє собою авторську версію створення інтегрованої моделі реформи як керованої соціальної інновації, за якою особа, що приймає рішення, спираючись на свої цінності, цілі, знання і навички, планує соціальну інновацію як різницю двох станів соціальної системи і, використовуючи відомі їй механізми (що корелюють з об'єктом зміни), впроваджує заплановану соціальну інновацію у об'єкті впливу й отримує як результат бажаний стан системи (у нашій моделі — A_2).

2. Подана модель ілюструє можливість і необхідність реалізації ідеї цілісності: об'єкта змін, самих змін та механізмів здійснення цих змін в єдиній інтегрованій моделі реформи як керованої соціальної інновації. Схематично унаочнено такий зв'язок трьох моделей різної природи, пов'язаних між собою через об'єкт змін (А), що очевидно підводить до необхідності забезпечення з боку проєктантів єдності теоретичних і методологічних засад усіх складових інтегральної моделі.

3. Методологічна налаштованість на цілісне охоплення процесів соціальних змін, на наш погляд, мінімізує часто недоцільне та некоректне спрощення у ході моделювання складних соціальних об'єктів.

4. Спроба створення теоретичних засад моделі реформи як керованої соціальної інновації дозволяє побачити прямий зв'язок між двома моделями — моделі соціальної системи як об'єкту змін і моделі механізму здійснення змін.

5. Сформована інтегральна модель реформ як керованих соціальних інновацій (а також модель В.Стьопіна, взята за основу) дозволяє пояснити природу існування зафіксованих нами трьох типів визначень соціальної інновації, автори яких акцентували на різних складових моделі соціальних змін.

6. Представлена на рис.4 інтегральна модель соціальної реформи як керованої соціальної інновації, на наш погляд, відповідає сформульованим у статті вимогам, як до моделі в цілому, так і до її моделей-складових.

7. Цілісне моделювання змін соціальних процесів, починаючи з об'єкта змін (і, головним чином, базуючись на його особливостях), ілюструє очевидну для сьогоdnішнього етапу розвитку науки складність соціальних об'єктів і здійснюваних у них змін і, разом з тим, через охоплення всього феномена в цілому спрощує соціальну взаємодію та пошук спільної мови між різними стейкхолдерами.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі полягають у формулюванні принципів реформи як соціальної інновації та деталізації складових інтегральної моделі.

¹ Модернизация в России и конфликт ценностей / Ахиезер А.С., Козлова Н.Н., Матвеева С.Я. и др.; Отв. ред. С.Я. Матвеева; РАН. Ин-т философии [Электронный ресурс]. — М., 1993. — С. 247 — Режим доступа: http://www.auditorium.ru/aud/p/index.php?a=presdir&c=getForm&r=resDesc&id_res=5515

² *Москалев И.* Технологические основы социально-инновационного государственного управления [Электронный ресурс]: Материалы Международного форума «Проекты будущего: междисциплинарный подход» (16–19 октября 2006, г.Звенигород). — Режим доступа: <http://spkurdyumov.narod.ru/Moskalev23.htm>

³ Модернизация в России и конфликт ценностей. — С. 346–347.

⁴ Там само. — С. 346.

⁵ Ерофалов Б.Л. Постсоветский город. — Киев — Тольятти: Издат. Дом А.С.С., НИИТИАГ, 2002. — С. 60.

⁶ Степин В.С. Теоретическое знание. — М.: Прогресс-Традиция, 2003. — 744 с.

⁷ Там само. — С. 36.

⁸ Там само. — С. 37.

⁹ Там само. — С. 33.

¹⁰ Там само. — С. 40.